

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

*”...en del vill ju bli sådär kirurg och vara
plugghäst så det skvätter om det, en del bara
sitter som ett frågetecken...”*

— Innehållsanalys av unga vuxnas upplevelser av
utbildningsval

Författare: Kristin Löfgren

Utbildning: Folkhälsovetenskapligt program 180 poäng
Examensarbete i folkhälsovetenskap VT 2008

Omfattning: 15 högskolepoäng

Handledare: Annika Jakobsson

Examinator: Gösta Axelsson

Sahlgrenska akademin
Enheten för socialmedicin

Förord:

Denna uppsats är slutrapporten på det analysarbete som påbörjades under min praktik på Folkhälsokommitténs kansli, Västra Götalandsregionen under hösten 2007.

Jag vill varmt tacka min praktikhandledare Lena Samuelsson för hjälp med idéer, kontakter och för värdefullt stöd.

Tack till Anna och Katrin för input och genomläsning samt till arbetsgruppen till "Unga vuxna" för värdefull insyn i projektet samt till alla informanter och övriga medverkande.

Ett stort tack till min handledare, Annika Jakobsson, Socialmedicinska enheten, GU för hjälp och uppmuntran under arbetets gång.

Tack, Birger och Kulan.

Göteborg 18 juni 2008

Svensk titel: ”...en del vill ju bli sådär kirurg och vara plugghäst så det skvätter om det, en del bara sitter som ett frågetecken...”

– Innehållsanalys av unga vuxnas upplevelser av utbildningsval

Engelsk titel: A Contentanalysis about youth experiences of choice of education.

Författare: Kristin Löfgren

Program: Folkhälsovetenskapligt program 180 hp
Examensarbete i folkhälsovetenskap VT 2008

Omfattning: 15 högskolepoäng

Handledare: Annika Jakobsson

Examinator: Gösta Axelsson

Sammanfattning

Bakgrunden till denna studie är att det behövs mer kunskap om hur olika kulturmönster relateras till unga vuxnas livsvillkor och hälsa. Syftet med analysen är att ur ett genus- och sociokulturellt perspektiv skapa förståelse och synliggöra effekterna av utbildningsval på unga vuxnas psykiska hälsa. Studien bygger på fokusgruppsintervjuer med unga som befinner sig i utbildningsnivå med gymnasiet och är i åldrarna 17-29 år. Intervjuerna är gjorda genom öppna frågor och materialet är analyserat genom innehållsanalys. Som resultat från analysen framkom tre teman *Att välja, Normering och Stress*. och deras respektive subkategorier, *möjlighet/tvång, inkluderande/exkluderande, genererande/förlamande*. Uppsatsens huvudsakliga slutsatser är att a) utbildningsvalet kan påverka unga vuxnas psykiska hälsa genom att identitet och normer hos vissa elever upplevs avvikande för gymnasieskolans struktur och kan i sin tur upplevas som ett utanförskap av eleven, b) genus- och kulturmönster som eleven identifierar sig med kan påverka utbildningsvalet och elevens upplevelse av sitt val, c) framtida folkhälsovetenskapliga studier bör uppmärksamma de elever som inte går den direkta vägen utan gör utbildningsval genom omvägar eller genom andra än de föregivna.

Sökord: Psykisk hälsa, unga vuxna, utbildningsval, innehållsanalys

Abstract

The Background of this study, is that more knowledge is needed about how different patterns of culture is related to young peoples health and conditions of life. The purpose of the analysis is, that from a gender- and a sociocultural-perspective, create an understanding and make effects from choice of education visible in young people's psychic health. This study is made from groupinterviews with adolescents who is in the same level of education as a Swedish gymnasium and they are in age 17-29 years. The interviews are made out of open questions and the material is analysed by content analysis. The results from the analysis prove to have three themes; *To choose, Building norms and Distress*, and they have respective subcategories, *possibility/coercion, including/excluding and triggering/paralyzing*. The essays

main conclusions is that a) choice of education can affect young peoples mental health when their identity and norms experiences deviant from a secondary education structure and the student can develop a feeling of an outsider, b) gender and patterns of culture that young people can identify themselves with, can affect the choice of education and the experience from their choice, c)future public health-studies should be attentive of students that does not follow the main road but takes a roundabout way in their choice of education.

Keywords: Mental health, youth, choice of education, contentanalysis

Innehållsförteckning:

Innehållsförteckning	0
Inledning	1
Projektet Unga Vuxna.....	1
Bakgrund	2
Psykisk hälsa	2
Unga vuxnas psykiska hälsa.....	3
Unga vuxnas situation i samhället.....	4
Utbildningsval och hälsa.....	5
Folkhälsoperspektiv.....	5
Sociokulturellt perspektiv	6
Genusperspektiv	6
Teoretisk bakgrund.....	6
En ny modernitet	7
Unga vuxna i den nya moderniteten	8
Att välja i den nya moderniteten	8
Ungdomar i utanförskap eller gemenskap?.....	9
Syfte	11
Metod	11
Urval	11
Fokusgruppsintervjuer	11
Tillvägagångssätt.....	12
Analys	12
Innehållsanalys	12
Tillvägagångssätt.....	13
Resultat	13
Att välja.....	14
Möjlighet	14
Tvång	16
Normering	17
Inkluderande.....	18
Exkluderande.....	19
Stress.....	20
Genererande	20
Förlamande.....	21
Diskussion och slutsats	22
Metoddiskussion.....	22
Etiska reflektioner.....	22
Metodens vetenskaplighet.....	23
Resultatdiskussion	24
Hur påverkas den psykiska hälsan genom utbildningsval?.....	24
Vilka faktorer påverkar unga vuxnas utbildningsval?	25
Kan det vara en del av ett kulturmönster att inte välja utbildning?.....	26
Slutsats	27
Källförteckning.....

Inledning

Ungas psykiska hälsa har varit ett aktuellt ämne sen början på 90-talet men problemet har inte minskat utan tvärtom, oro och ångest rapporteras öka både hos män och kvinnor i yngre åldrar.¹ Därför är statusen på psykisk hälsa i befolkning fortfarande angelägen för folkhälsoarbetaren och har stor betydelse för hur vår övriga hälsa ser ut. Stressnivån påverkar hur man utvecklar livsstil, arbete, omgivning och nätverk. Stress är inget lösryckt ord som kan tas ur sitt sammanhang utan påverkas av dess samtidsfaktorer som uppväxt, miljö och livsmöjligheter.

Rapporterna inom psykisk ohälsa har avlöst varandra och problemet har välbehövligt satts i fokus på olika sätt. Samtidigt som den psykiska hälsan rapporteras som försämrad för unga har många förändringar och reformer inom skolan pågått och genomförts. Gymnasieskolan har gått från att vara uppdelad i längre och kortare utbildningar till att skapa en mer homogen form där alla ska genomgå tre år i gymnasiet och skaffa sig behörighet till högskola. Sedan dess har andelen som tillgodogör sig behörighet till gymnasiet efter grundskolan minskat och i år nått den lägsta nivån sedan dess, 89,1 %. Däremot så har meritvärdet, summan av de 16 bästa betygen i elevens avgångsbetyg, ökat konstant hos andra elever. Det vill säga att, skillnader i elevers olika möjligheter till objektiva, positiva livsval har förändrats. Antalet obehöriga elever ökar och därmed minskar deras möjlighet till högre studier medan andra elevgrupper ständigt förbättrar sina betyg och chanser till att gå vidare till högskola eller universitet.²

Andra nutidstecken påvisar att många elever känner tveksamhet av att val och utvägar förändras och kompliceras inom skolan. Utbildningsvalet är inte självklart, då föräldrarnas väg inte finns kvar att följa. Ansvaret till valet ligger på individen och ställer krav på identitetskunskap om sig själv. Det Individuella programmets deltagare har ökat de senaste åren men det är fortfarande inte många som väljer programmet aktivt, det är en utbildning man hamnar på för att läsa in betyg eller för att man inte vet vad man vill läsa.³ Kan det vara ett tecken på att man undviker att välja eller har svårigheter att identifiera sig med valalternativen?

Det finns många anledningar till att betrakta utbildningsvalen som en risk för ungas försämrade psykiska ohälsa, vilket utgör ett intressant målområde för folkhälsovetenskapen att arbeta med. Psykisk ohälsa för unga orsakar lidande och begränsar livet, dessutom ökar risken för fortsatt psykisk ohälsa som vuxen. Folkhälsovetenskapens utgångspunkt i att skapa hälsa på lika villkor har varit vägledande i mitt arbete.

Projektet Unga Vuxna

I Regionfullmäktiges beslut, Västra Götalandsregionen, om budget år 2005 gavs Folkhälsokommitténs kansli i uppdrag ”att utarbeta mätmetoder för att öka kunskapen om barns och ungas hälsa”. Folkhälsokommitténs kansli beslutade att låta unga vuxna ingå i uppdraget och man startade en särskild projektgrupp. Uppdraget utformades för

¹Socialstyrelsen. *Folkhälsa lägesrapport 2006 s.14*

²Statistik www.skolverket.se

³ ibid

att kunna ”beskriva påverkbara mekanismer i samhället och dess strukturer som man genom vetenskapliga rön vet kan påverka hälsan”. Man har hittills utfört en förundersökning under 2006 genom 23 enskilda intervjuer och en verifieringsundersökning under 2007 genom 16 fokusgruppsintervjuer. Fortsatta insamlingar kommer att göras under 2008, genom lokala folkhälsoplanerare/samordnare från Västra Götalandsregionen som ingår i arbetsgruppen. De kommer att beskriva vad som händer på unga vuxnas arenor i respektive kommuner/stadsdelar och ge underlag för jämförelser. Projektets analys kommer att utföras av Folkhälsokommitténs kansli och valideras genom vetenskaplig litteratur, forskarnätverk och referensgrupper. Målet är att projektet ska leda till lokala diskussioner och att politiker och folkhälsoarbetare inom regionen ska ta del av materialet för att kunna främja förebyggande insatser för unga vuxna.⁴

Bakgrund

I detta bakgrundskapitel ges en redovisning för olika resultat och teorier inom unga vuxnas psykiska hälsa och situation, samt en definition på uppsatsens riskområde, psykisk hälsa. Jag vill genom att visa upp ett folkhälso- genus- och sociokulturellt perspektiv på utbildningsval belysa olika sorters problematik i frågan, samt påvisa hur stress runt utbildningsval kan inverka på den psykiska hälsan. Bakgrunden är uppdelad i en allmän bakgrund och en teoretisk bakgrund.

Psykisk hälsa

Det kan vara svårt att avgränsa och definiera vad som räknas som psykisk hälsa, tillstånd av psykisk ohälsa eller normalt tillstånd, då begreppen uppfattas vara så pass vida och är allmänt använda. Statens folkhälsoinstitut har definierat psykisk ohälsa enligt ett folkhälsoperspektiv;

”1) ha psykisk karaktär, 2) vara relativt vanliga, samt 3) öka risken för allvarlig sjuklighet, exempelvis risken för kliniska depressioner, eller död i förtid. Preliminärt förefaller inåtvända psykiska problem som oro, ångest, depressiva symptom, sömnsvårigheter och huvudvärk samt utagerande beteendeproblem bland barn uppfylla dessa villkor.”

Folkhälsoinstitutet anser att avgränsningen mellan psykisk ohälsa och normala tillstånd är problematisk och inte alltid uppenbar. Man ger exempel på att trötthet innan läggdags anses vara ett friskhetstecken men ständig trötthet dagtid kan ses som ett tecken på psykisk ohälsa. Vad som anses vara hälsosamt beteende har även varierat inom olika kulturer och tidsepoker. För att kunna diagnostisera psykisk ohälsa i Sverige använder man sig av ICD-10, vilket är ett mätinstrument som klassificerar psykisk ohälsa och sjukdomar även internationellt. ICD-10 gör ingen åtskillnad på sjukdomar och hälsoproblem, varken för kroppsliga eller psykiska problem. För att definiera och diagnostisera psykisk problem använder man sig av DSM-IV, vilken inte heller skiljer

⁴ Västra Götalandsregionen, *Lägesöversikt Projekt Unga Vuxna*, december 2007

på sjukdomar och hälsoproblem. Nya tillstånd kan inkluderas som diagnoser, allt eftersom att de aktualiseras.⁵

Pellmer och Wramner inleder, även dem, sin beskrivning av psykisk hälsa med att svårigheten i att definiera benämningen. De skriver vidare att, ”psykisk hälsa kan sägas vara en allmän benämning på olika tillstånd som i skilda historiska och kulturella sammanhang getts olika benämningar, t.e.x. vansinne, sinnessjukdom, psykisk sjukdom och psykisk störning. Såväl vetenskapens rådande uppfattning som allmänhetens föreställningar avgör vad som ska rubriceras som psykisk ohälsa.” God ekonomi och bra socialt stöd från familj och vänner fungerar som skyddsfaktorer för att främja god psykisk hälsa, motverka uppkomst eller förvärra symtombild av psykisk ohälsa.⁶

Den psykiska ohälsan som behandlas i uppsatsen är eventuell för individen då perspektivet är på befolkningsnivå och rör sig snarare om psykiska problem än sjuklighet. Däremot kan både inåtvända och utagerande beteende förekomma. Detta utgör en riskfaktor för den psykiska hälsan, snarare än psykisk ohälsa i sig självt.

Unga vuxnas psykiska hälsa

I dagsläget ser vi en rapportering av ökad psykisk ohälsa hos unga samtidigt som uppmärksamheten kring problemet ökar. Man såg under nittiotalet att det saknades epidemiologiska data på barns och ungas psykiska hälsa och har sedan dess gjort ett antal olika mätningar och utredningar för att klargöra läget.⁷

Det finns ett genusperspektiv på hur unga vuxnas psykiska hälsa ser ut, ojämlikheterna i hur man upplever sin hälsa är många. Exempelvis upplever 30,1% av flickorna i åldersgrupp 16-24 år, ångslan och oro, medan endast 12,2% av pojkarna upplever samma sak.⁸ Skillnaden kan även vara ett uttryck för att pojkarnas attityd inte tillåter dem att säga hur de faktiskt känner men även detta blir ett tecken på ojämlikhet mellan könen.

Det finns andra orsaker till ojämlikheter inom psykisk ohälsa, exempelvis om man är född utomlands eller inom Sverige. I jämförelse med inrikes födda uppgår en större andel utrikes födda men boende här, både flickor och pojkar i årskurs 2 på gymnasiet, att de har en stillasittande fritid och ett riskabelt spelande.⁹ Kvinnor och utlandsfödda är de två största grupperna i 16-29 års ålder som känner stress varje dag eller flera gånger i veckan och har gjort det i ett halvårs tid. Utbildningsnivå verkar inte ge något utslag på om man upplever mer stress eller bättre livskvalitet men däremot, anser 65% att de har låg livskvalitet om de är arbetslösa eller är i arbetsåtgärd. 38% av utlandsfödda anser att de har låg livskvalitet.¹⁰

⁵ Statens folkhälsoinstitut./www.fhi.se/templates/Page____6036.aspx

⁶ Pellmer K & Wramner B(2001) *Grundläggande folkhälsovetenskap*. Stockholm: Liber. s. 52

⁷ Socialstyrelsen(2005)*Mätning av barns och ungdomars psykiska hälsa–förslag till nationella och återkommande undersökningar*.

⁸ Ambumsgård Rikard(2007) *Ung Idag 2007 - En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen s.38-47

⁹ Ibid

¹⁰ Zander Susanne(2003) *De kallar oss unga - Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen. s. 237-240

Ätstörningar och upprepade självmordsförsök har blivit psykiska åkommor som uteslutande tillskrivs unga vuxna. Furlong & Cartmel(2007) härleder den ökning av psykisk ohälsa inom gruppen unga vuxna till den mer osäkra övergångsfas som numera upplevs mellan ungdom och vuxenhet. Fasen är mer osäker i alla avseenden, då den försenade debuten på arbetsmarknaden även gör att familj och bostad tvingas vänta. Detta kan få till följd att unga vuxna skyggar inför många nya situationer och val. Deras tidigare erfarenheter och kunskap säger dem att deras förväntningar sällan uppfylls när det väl kommer till realiteten.¹¹ Ett exempel på det är unga vuxnas inställning till en rörlig arbetsmarknad. Relativt få ser det som viktigt för dem personligen att prova på olika arbeten, det är viktigare att få trygghet i sin arbetssituation vilket försvårats av dagens arbetsmarknad.¹²

Unga vuxnas situation i samhället

Enligt en av Försäkringskassans rapporter, har andelen som nybeviljats sjuk- eller aktivitetsstöd ökat sedan 1970-talet, då man beviljade stöd till ca 3% av landets 20-29-åringar. 2005 låg istället antalet på det dubbla, 7 %. Man har också konstaterat ett förändrat diagnospanorama bland ungdomar med sjuk- och aktivitetsersättning, de psykiska diagnoserna har ökat markant sedan början på 1990-talet och då i synnerhet i de yngre befolkningsgrupperna. Man kan se en skillnad på den yngre gruppens, 20-29 år, anledning till sjuk- och aktivitetsersättning, och på den äldre gruppens 30-39 år. Den yngre gruppen har aldrig stått till arbetsmarknadens förfogande medan den äldre har arbetsmarknadserfarenhet och sjukskrivningar bakom sig¹³

Man tror sig kunna se upprinnelsen till att åldersgruppen aldrig fått göra sin entré i arbetslivet bland annat genom 1990-talets sviktande konjunktur och arbetsmarknad som innebar stora förändringar för åldersgruppen 16-29 år. Gymnasial utbildning ökade och arbetsmarknaden för okvalificerad arbetskraft sållades bort. Förändringarna har frigjort arbetsgivare från de begränsningar som tidigare system innebar. Stora hierarkiska system har till stor del bytts ut mot mindre, kunskapsintensiva och välutbildade grupper. Vissa arbetsmoment som förr utfördes av den fasta, okvalificerade arbetskraften är numera uthyrd eller lagda på inhyrd personal.¹⁴ Osäkerheten på arbetsmarknaden har gjort att det inte längre går att räkna med en fast, livslång anställning. Man får acceptera projektanställningar, förändringar av yrkesinriktning och till och med perioder av arbetslöshet. Det går inte längre att förutse karriärvägar och ansvaret läggs på individen att reda upp sin situation allt eftersom att den förändras.¹⁵

Utbildningsvägarna såväl som arbetsmarknaden har blivit mer varierad och svårtydd och därmed svårare att förhålla sig till strategiskt. Det blir allt mindre vanligt att definitivt avsluta sin skolperiod och gå till arbetslivet, man får räkna med att gå tillbaka för vidareutbildning eller yrkesbyte. Den förlängning som man gjort av utbildningstid

¹¹ Furlong A & Cartmel F(2007)*Young people and social change, new perspectives*. Berkshire: Open University Press s.90-91

¹² Jonsson Britta(1999) Unga vuxna, deras livsprojekt och tankar om framtida yrke. I Hagström Tom (Red) *Ungdomar i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur. s. 85

¹³ Ossowicki Mattias(2007) *Analyserar 2007:11*. Försäkringskassan, Enheten för utvärdering s. 8-9

¹⁴ Jonsson i Hagström (1999) s.65

¹⁵ Fransson K & Lindh G(2004) *Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon*. Stockholm: Skolverket s.17-18

för gemene man har skapat ett glapp och ”övergångsåldern” från ungdom till vuxen har förlängts.¹⁶ För unga vuxna i Sverige har detta inneburit att det tar längre tid att etablera sig i vuxenvärlden, familjebildning och flytt från föräldrahem blir även detta något man gör högre upp i åldrarna. Hur dessa variabler samspelar och på vilket sätt de påverkat unga vuxnas attityder och värderingar, kan man endast spekulera i men det är högst troligt att det påverkar.¹⁷

Utbildningsval och hälsa

Hur ungdomar uppfattar sig själva och sin förmåga, påverkar deras målbild inför framtida utbildnings- och yrkesval. Vad som är viktigt att lära sig bestäms av skolans kurs- och läroplan men det finns även en informell värdering av kunskap som bestäms av lärare, föräldrar, kompisar, samhället och arbetslivet. Det kan råda en brist på överensstämmelse mellan det som värderas inom formella kretsar, arbetsliv och skola, och vad ungdomarna själva tycker är viktigt. Vetskapen om hur individens förutsättningar värderas i samhället och ens egen uppfattning om sin förmåga avgränsar individens möjlighet till ett fritt utbildningsval.¹⁸ Identitet och könsidentitet formas till stor del under skolgången, uppfattningar om vad som är manligt eller kvinnligt tar form enligt nedan nämnda genusperspektiv, detta blir till föreställningar och som även de sätter gränser för vilka yrkes och utbildningsval som individen upplever som möjliga.¹⁹

När det gäller elever av annan etnicitet än svensk men boende i Sverige, förklarar Goldstein-Kyaga(1999) informanters val av utbildning genom att deras strategi utformas på olika sätt beroende på personligt handlingsutrymme. Handlingsutrymmet varierar efter omständigheter, exempelvis tidpunkt för invandring, invandrargruppens storlek, socialt ursprung i gruppen, utbildningsmöjligheter, etc. Ungdomarna upplever att de väljer utbildning själva men trots det så sammanfaller valet oftast med socialt ursprung och delvis med etnisk tillhörighet. Handlingsutrymmet kan tolkas som någonting som är omedvetet för eleverna men som ändå styr deras val.²⁰

De antal val som eleven åläggs att ta ställning till, inom, inför och mellan gymnasieprogram, har ökat sedan 90-talets början. Individen har tvingats att ta ett större ansvar gällande utbildningsval och att stå för det genom sin, mer eller mindre, valda livsstil. Detta kräver mer stöd både från strukturer i skolan och genom unga vuxnas privata nätverk.²¹ Frågan är om eleverna verkligen har fått utökat stöd eller om de ökade valen blir en riskfaktor för försämrade psykisk hälsa?

Folkhälsoperspektiv

Genom att anlägga ett folkhälsoperspektiv på elevernas ojämlika förutsättningar till att göra utbildningsval, vill jag problematisera situationen i folkhälsans utgångspunkt; jag

¹⁶Jonsson i Hagström (1999) s. 60-61

¹⁷Zander Susanne (2003) s.23

¹⁸Ahlgren Rose-marie(1999) Det subjektiva yrkesvalet. I Hagström T (Red) *Ungdomar i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur. s. 89

¹⁹ibid

²⁰Goldstein-Kyaga Katrin(1999) Reggae eller rock som etnisk markör. I Hagström Tom (Red) *Ungdomar i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur. s. 47-48

²¹Fransson & Lindh (2004) s.41-43

undersöker unga vuxnas sociala kontext och hur dess strukturella och organisatoriska faktorer kan påverka deras hälsa. Det handlar om hur resurser fördelas i samhället och ger olika eller lika förutsättningar för människor att få tillgång till bostad, utbildning och övriga resurser. Dessutom innefattar även folkhälsoperspektivet, till skillnad från det sociokulturella, hälsopromotiva aspekter. Den rådande samhällsordningen med stratifieringar mellan genus, etnicitet, sexualitet och socioekonomi blir således en miljö som folkhälsovetenskapen arbetar inom. Att diskutera utifrån nämnda perspektiv innefattar såväl metodologiska som analytiska synvinklar och bidrar till en helhetssyn på förbindelsen mellan samhälle, individ, befolkningsgrupper och hälsa.²²

Sociokulturellt perspektiv

När Bourdieu sätter människans existensbetingelser i relation till individens eller gruppens smak, livsstil och handlingar menar han att det är dessa faktorer som stratifierar oss och särskiljer oss från andra. Han menar att livsstil är något som kan ses som ett system av olika egenskaper som passar bra ihop men kan även ses som en anledning att vidmakthålla socialt avstånd eller skillnad mellan olika samhällsskikt. På sikt kan detta generera i att människor upplever livsvillkor och förutsättningar olika. Det blir väsentligt för en överordnad grupp i samhället att legitimera sina föreställningar hos de underställda grupperna. Antingen kan det leda till en känsla av att man är "fel", man har inte den korrekta smaken. I många ungdomars fall leder det till ett sub- eller motkulturellt agerande, vilket ställer saker och ting på sin spets och känslan av ett "vi" och "dem" ökar.²³

Genusperspektiv

Genus är ett väletablerat begrepp i Sverige och har gjort oss medvetna om att det existerar en könsordning i samhället som är baserad på ett ojämnt maktförhållande mellan män och kvinnor. Genusbegreppet har gjort det lättare att tala om skillnader och orättvisor mellan män och kvinnor utan att behöva härleda det till biologiska orsaker. Genom att skilja på biologi och kultur kan man lättare begreppsliggöra att relationer mellan könen främst kan betraktas som socialt och kulturellt skapade. Det vill säga att man agerar som omgivningen förväntar att man ska göra om man är kvinna eller man. Socialiseringen till människa blir även en socialisering in i ett utav könen. Detta ska ses på en strukturell, samhällelig nivå, som ett meningssystem, sammanlänkat med makt.²⁴

Teoretisk bakgrund

I detta kapitel kommer jag att redovisa för de teoretiska förhållanden som har legat till grund för min analys och för mitt resultat.

²² Pellmer K & Wramner B(2001) s.17-20

²³Jönsson Ingrid et. al(1993) *Skola – Fritid – framtid*. Lund: Studentlitteratur s. 25-28

²⁴ Ambjörnsson Fanny(2003) *I en klass för sig, Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront s. 11-12

En ny modernitet

Hur ska vi kunna förstå den tid som vi själva lever i och påverkas av? Är det möjligt att det vi upplever inte skiljer sig särskilt från den tidigare varianten av modernism, industrialism, eller är vi på väg in i ett helt nytt skede? Kanske är det utökade valmöjligheter som man kan se i framtiden, kanske är det en minskad solidaritet eller en brytning med det gamla samhället. Mycket tycks möjligt, vad som än händer så kommer troligen den yngre generationen vara den som upplever förändringarna starkast.²⁵

Med nymodernitet, postmodernitet, senmodernitet etc. menas den period som kommer efter industrialiseringen av Västeuropa. Tanken är att på bara ett tiotal år förändrades ramarna och livsvillkoren i en genomgripande transformation. Transformationen betecknas av ett mer individualiserat, globaliserat, kommunikationssamhälle. Hur omfattande transformationen varit råder det delade meningar om bland teoretikerna, Furlong & Cartmel(2007) tänker sig att utvecklingen är en naturlig och inte alltför omvälvande förändring som är en fortsättning på modernismen. De hävdar att modernismen alltid präglats av mångfald, osäkerhet och motsägelsefulla normeringar. Det som däremot har förändrats är traditionella band och mönster inom sociala nätverk och arbetsmarknadens nya förhållningssätt till arbetskraft och kapitalism.²⁶ Giddens(2005) ser samhällsförändringarna mycket positivt, han hänvisar till det ökade handlingsutrymmet som ger förutsättningar för utveckling både för individen och för samhället.²⁷ Samtidigt beskriver han moderniteten som en riskkultur. Han menar då att riskbedömning är ett måste i det nya moderna samhället. Institutioner och system är så pass föränderliga och ofta motsättningsfulla till sin karaktär, att de flesta riskbedömningar innehåller flera oförutsägbara faktorer.²⁸

Globalisering och individualisering är två av de processer som driver eller som drivs av den nya moderniteten. Båda kan fungera både som en accelerator till den nya moderniteten eller som en konsekvens av densamma. Globalisering kan man beskriva som en avterritorialiserande process som suddar ut världens gränser och ger oss en gemensam marknadsekonomi och kultur. Frågan är då vilka kulturella förändringar som det för med sig? Som en konsekvens av detta kommer att sociala förändringar inte längre bara blir en nationsangelägenhet, det blir svårare att relatera till lokala och interna, sociala processer. Individualisering förklarar människans utveckling från inordnad del av grupptillhörighet till individuellt handlande subjekt. Att leva i en starkt individualiserad värld kan för unga vuxna exempelvis, betyda att man lever under ett svagare normtryck från sin omgivning. Man har färre orienteringspunkter och svag eller ingen vägvisning gällande införlivande av samhällskultur både från sitt nätverk och samhället i stort. Ökande individualisering kan också vara något som unga vuxna själva utvecklar genom att överskrida sociala och kulturella mönster som finns i deras personliga bakgrund.²⁹

²⁵ Krange O & Öia T(2007)

²⁶ Furlong & Cartmel (2007) s. 2

²⁷ Krange O & Öia T(2007) *Den nye moderniteten, ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: J.W Cappelens forlag AS s.25

²⁸ Giddens Anthony(2005) *Modernitet och självidentitet, Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos. s. 12

²⁹ Krange & Öia(2007) s.29-30, 43-47

Unga vuxna i den nya moderniteten

Hur påverkar då den nya tiden de unga vuxna? Det skiftar givetvis från individ, till individ och från grupp till grupp, unga vuxna är ingen homogen grupp. De har olika erfarenheter, uppväxter och vanor men det som man kan se förenar är deras förmåga att vara extra mottagliga för det som ligger i tiden. De letar efter sin självbild och normer att identifiera sig med.³⁰ Det är den befolkningsgrupp som lättast anpassar sig efter tidens tecken och samtidigt är det en grupp som är utsatt i det perspektivet att de inte är attraktiva på arbetsmarknad eller bostadsmarknad. Med andra ord; de är en föränderlig grupp som arbetar för att få fäste i samhället.

Framtiden framstår som än mer översiktlig och svårplanerad samtidigt som den unga vuxna påläggs mer ansvar och mer krav på flexibilitet gällande val av arbetsliv, utbildning, familjebildning och andra områden som rör människors privata behov. Konsekvensen blir bland annat, att oavsett social bakgrund, så ställs unga vuxna inför helt annan problematik än vad deras föräldrar gjorde i sin uppväxttid. Livsinsikt och erfarenhet som den äldre generationen tillgodogjort sig, blir mindre värd i dagens perspektiv och det öppnar för en möjlighet att avstånden mellan generationerna ökar.³¹ Detta får minst två konsekvenser för unga vuxna i deras ställningstagande till utbildningsval, dels blir föräldrarna ett dåligt stöd för den senare generationen, då de har svårt att ta ställning i en fråga de inte har insikt i. Dels bidrar normlösheten i samhället till att valmöjligheterna ökar, vilket kan vara positivt om man känner sig trygg i sitt utbildningsval, det vill säga att man har en god insikt i sin egen identitet. Om inte, kan valmöjligheten bidra till motsatsen, det kan bli en negativ upplevelse.

Furlong & Cartmel(2007) hävdar att det nya samhället inte är ett klasslöst samhälle utan att de gamla strukturerna som utgör klass och genuskillnader fortfarande är intakta. Fördelningen av samhällets risker är desamma men kan däremot upplevas som mer svåridentifierade av omgivningen³². De alltmer individualiserade valen är ett exempel, det "fria" valet som man själv tagit ställning till och styrt, är redan begränsat genom individens erfarenheter, uppväxt eller nätverk. Kan man då överhuvudtaget tala om ett val som styrs av individen?

Att välja i den nya moderniteten

För identiteten är en av de grundläggande vardagskomponenterna valet. Ingen kultur kan bortse från vikten av att välja och alla traditioner är i verkligheten summan av de val man gör mellan olika beteendemönster. Tradition och etablerade vanor definierar och strukturerar tillvaron till dess förhållandevis fasta ramar. Moderniteten å sin sida, har lite stöd att ge genom sin icke-fundamentalistiska karaktär och dess komplexa mångfald av val. Detta får givetvis konsekvenser för individen. Livsstilsvalet har stor betydelse för individens handlingsutrymme. Inom den nya moderniteten följer man inte bara sin livsstil utan tvingas i grunden att göra det; man har inget annat val än att välja.

³⁰ Ibid s.18-20

³¹ Ibid s.35

³² Furlong & Cartmel (2007) s.9

Livsstilen kan definieras som ett antal praktiker och attribut som en individ följer. Den ger en inramning och berättar en historia om personens självidentitet.³³

Den mångfald av val som karakteriserar den nya moderniteten kommer från många olika håll. Den posttraditionella ordningen vill att man ska handla och ta beslut under förutsättningar när de gamla traditionerna ifrågasätts. Man kan välja att ignorera ny forskning för att hålla sig till gamla vanor, just på grund av att det är gammalt och invariant, och att man värdesätter det. Exempelvis kan man bortse från kostråd som säger att man ska avstå från saltrik och kolhydratrik kost och hålla sig till mat som tidigare generationer åt. Därmed har man negligerat rekommendationer som skulle kunna minska risken för hjärt- och kärlproblem genom att framhålla sin livsstil.³⁴

Med detta menas att bara för att det finns en mängd olika valmöjligheter så är inte alla val öppna för alla individer eller att ett beslut fattas i full insikt av mängden alternativ. För att välja rakt igenom rationellt, krävs det att man lösgör sig från sin kontext enligt den sociokulturella modellen nämnd tidigare, och kan tillgodogöra sig informationen trots sina grundläggande värderingar. Individen tvingas genom den sociokulturella kontexten att ta ställning till vem han/hon är. På samma gång som man är en väljande, unik, genuin individ så är man delaktig i ett socialt och kulturellt sammanhang. Medvetet eller omedvetet finner sig individen till rätta i det rummet med sina symboler, sitt språk och personer.³⁵

Den symboliska interaktionismen är ett åskådningssätt inom socialpsykologin som beskriver denna process. Teorin syftar till att alla handlingar vi gör, medvetet eller omedvetet, är symboliska och tolkas av andra människor utifrån deras egen kontext. Som observatör till en viss händelse drar man lätt slutsatser av andras beteenden, detta behöver inte vara den korrekta tolkningen utan kan istället vara en ren missuppfattning av situationen. Innebörder och betydelser produceras av ett socialt spel och kan inte stå för sig självt utan kräver en tolkningsprocess för observatören.³⁶ Till exempel kan man inom sin egen normerande grupp uppfatta ett visst tryck ifråga om utbildningsval och handla utefter vad som man tror förväntas av en. Någon kanske väljer ett teoretiskt inriktat gymnasieprogram på grund av att familjen är den starkast normerande gruppen, någon annan kanske väljer samma utbildning på grund av att vännerna är den starkast normerande gruppen. Beslutet behöver inte vara grundat på reella krav utan endast på hur den som väljer tolkat normen och beteendet inom sin miljö.

Ungdomar i utanförskap eller gemenskap?

Samhälls- och Kulturforskaren Ove Sernhede(2002) har skrivit om identitetsskapande och stigmatisering i förhållande till Göteborgs hiphopvärld och nordöstra förorter. Hans informanter beskriver situationen som att deras förort är avskild från och inte accepterad i den övriga stadens ögon. Många av de unga upplever sig inte vara önskvärda eller passa in och därmed blir framtidsutsikter för att ta sig in i samhället dystra och svåra att tänka på. Detta resulterar ofta i en känsla av frustration och att ”inte

³³ Giddens (2005) s.101

³⁴ Ibid s. 103

³⁵ Kränge & Öia(2007) s. 54

³⁶ Angelöw B & Jonsson T(1990) *Introduktion till socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur. s.21-25

veta vad man vill”. Vilsenheten kommer ofta till uttryck i nationalitet, man är svensk men ändå inte, invandrarskapet blir då istället den primära identiteten.³⁷

”Invandrarskapet är ett utanförskap som samtidigt ges en positiv laddning genom att det ändå bidrar till att forma grunden för en ny ”gemenskap”.”

Om man inte känner sig hemma i det samhälle som man växt upp i kan närmiljön, där man har sin vardag och sina kompisar, utgöra en stark identitets- och trygghetsskapande faktor. Närmiljön uppvärderas och bildar normen för hur man vill leva och välja, samtidigt som andra val och livsformer som är norm i övriga samhället nedvärderas.

På liknande sätt kan unga vuxna med olika nätverk och erfarenheter relatera till sin situation. Margaret Hill har genom sin forskning på killar inom industriprogrammet, sett att killarna inte ser sig som ”förlorare” eller ”offer” för att de inte trivs med den teoretiska skolgången, tvärtom. De betraktar arbetslivets ökade krav på utbildning som en orimlighet och anser att de har tillräckliga kunskaper för att kunna ge sig ut i arbetslivet. De ser sig inte som misslyckade utan ser det som att det inte finns någon skola som passar dem. För industrikillarna hör pluggande ihop med bristande maskulinitet. Deras mansideal kommer från traditionell arbetarkultur, där fysiskt arbete står mot intellektuellt arbete och det senare ses som mer feminint. Det maskulina mönstret är individuellt men ges kollektiva uttryckssätt inom olika kulturer. Skolan blir i detta fall den institution som definierar och bekräftar mönstret.³⁸

Det kan uppstå en social distans mellan olika klasser, kön och sociala mönster, denna distans skapar en ”vi” och ”de” känsla. Känslan uttrycks i livsstil, smak och socialt handlingsmönster. När man tar del av ett kulturmönster och antar dess uppförande, fritidsintressen, handlingsstrategier etc. så innebär det ofta att man också förhåller sig negativt inställd till andra kulturmönster. Resultatet kan bli en åtskillnad och utanförskapskänsla beroende på hur anpassat kulturmönstret är efter övriga samhällets normer.

Köns och klassmässig reproduktion är fortfarande vanligast inom utbildningsval, hela skolan igenom. Akademikerbarn klarar sig bäst i skolan och arbetarkillar är de som vänder skolan ryggen och värderar en tidig arbetsdebut högre. Goda objektiva livschanser som bra arbetsmiljö, hög levnadsstandard, god ekonomi, möjlighet att påverka livssituation och att fatta egna beslut spelar stor roll för individens framtidsutsikter och samvarierar med social bakgrund. De objektivt goda livschanserna är ojämlikt fördelade, vissa kulturmönster är mer förberedande för att kunna göra ett framgångsrikt utbildningsval och andra kulturmönster förbereder för andra värden och prestationer.³⁹

³⁷ Sernhede Ove(2002) *Alienation is my Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront. s. 93-97

³⁸ Hill Margareth(2006) *Coola killar pluggar inte*. I Romhed Rune(2006) *Ord & Bild 3-4 2006 Tema – Skolan*. Göteborg: Ord & Bild

³⁹ Jönsson I et.al(1993) s. 164-174

Syfte

Det övergripande syftet är att ur ett genus- och sociokulturellt perspektiv, skapa förståelse och öka kunskapen om påverkan av utbildningsval på unga vuxnas psykiska hälsa och handlingsutrymme.

Jag vill studera följande frågeställningar:

1. Hur påverkas den psykiska hälsan av utbildningsval?
2. Vilka faktorer påverkar unga vuxnas val av utbildning?
3. Kan det bli en del av ett kulturmönster att inte välja utbildning?

Metod

I detta kapitel ska jag presentera mitt metodval och det tillvägagångssätt som urval och insamling av material har gjorts. Jag kommer även att presentera metoden till mitt analysavsnitt.

Urval

Fokusgruppsintervjuer

Repstad(2006) beskriver gruppintervjun som fördelaktig för studier där man vill ha ett effektivt och tidsbesparande resultat. Metoden ger god inblick i verkliga inställningar inom gruppen, i och med att informanten känner sig tryggare än under den individuella intervjun. Samtalen kan få en egen dynamik genom att det som sägs av någon följs upp av någon annan och kanske även av en tredje eller fler. Han anser att deltagarna bör ha ungefär samma referensram, samtalet flyter bäst och starka meningsutbyten kan undvikas, när gruppen är samspelt och utan inbördes motsättningar. I detta finns också en risk, så kallad "samtalsrasism", åsikter och attityder riskerar att förstärkas just på grund av att man får respons och förstärker varandra i respektive uppfattning. I verkligheten kanske inte informantens åsikt skulle göra sig gällande på samma sätt. Personens åsikter och agerande behöver således inte alltid gå hand i hand.

Annan problematik med gruppintervjuer kan vara att dominanta personer, eller minoritets uppfattningar kan utgöra en felkälla. Antingen kan man välja att hålla inne med sin åsikt om man inte känner sig bekväm med att uttrycka sin åsikt ensam eller också kan en alltför dominant person hämma de andra i gruppen genom att svara snabbast och mest.

Detta kan vara svårt att täcka upp för under själva intervjun, då man inte vill styra för mycket men måste givetvis tas hänsyn till när man analyserar materialet.⁴⁰

⁴⁰ Repstad Pål(2006) *Närhet och distans- kvalitativa metoder i samhällvetenskap*. Lund: Studentlitteratur s. 83-84

Tillvägagångssätt

Inom Västra Götalandsregionens projekt för Unga vuxna, har Folkhälsokommitténs kansli gjort insamlingar av data. Man har genom socialantropologer bland annat intervjuat 16-29 åringar i fokusgruppsformat. Detta har skett vid olika tillfällen och på olika orter inom Västra Götalandsregionen under 2007. Utgångspunkten var att urvalet skulle vara strategiskt, det vill säga man valde inte informanter slumpvis utan beroende på vilken utbildning och situation de befann sig i. Samtliga gick däremot i någon skolform med undantag av en grupp som bestod av arbetande unga vuxna. Kontakterna skapades genom att projektledaren för ”unga vuxna” kontaktade aktuell rektor, först genom telefonsamtal och därefter e-post som beskrev projektet tydligt i sin helhet. Vidare hänvisades till respektive socialantropolog för att boka datum för intervju. Rektorn informerade eleverna om projektet och frågade om eleverna ville delta. När socialantropologerna kom till respektive skola, beskrev även de övergripande ”unga vuxnas” innehåll, men berättade mest om hur fokusgruppsintervjuer går tillväga. Projektledaren kommer att återkomma till skolor och kommuner med resultatet från projektet när bearbetning och analys är färdiga. Genom min utbildningspraktik kom jag i kontakt med projektet och dess projektledare. Jag fick tillgång till fokusgruppsintervjuerna och provade ut ett reliabilitetstest som kommer att användas till den slutliga analysen inom projektet ”unga vuxna”.

När jag påbörjade analysen inför min uppsats läste jag igenom alla intervjuer vid upprepade tillfällen och kunde så småningom urskilja en gemensam problematik i alla grupper. De var alla oroade över att ha gjort fel val eller över att ta fel alternativ vid framtida valmöjligheter. Osäkerhet och orolighet präglade många av informanternas inställning till utbildningsvalen. Jag beslöt att titta närmre på valen och gjorde därefter ett strategiskt urval från fokusgruppsinsamlingen. De grupper som senast hade ställts inför det första utbildningsvalet, gymnasieeleverna och de som gått ut grundskolan men inte tagit sig till gymnasiet blev utvalda. Därefter tog jag bort en fokusgrupp då jag ansåg att de var för unga och skilde sig från resten, de gick första året på gymnasiet till skillnad från de andra som gick tredje året eller var i jämförbar ålder. Kvarvarande var över eller strax under 18 år. Tre grupper gick på gymnasiet, två teoretisk inriktning, en yrkesinriktad. En grupp gick på folkhögskola och en grupp gick på individuellt program. Gruppernas antal medlemmar varierade något, de bestod av 4-9 personer.

Analys

Innehållsanalys

Den ursprungliga formen av innehållsanalys var en kvantitativ form av analys som utvecklades inom kommunikationsvetenskapen. Metoden beskrevs av Berelson(1952), i *Content analysis in communication research*, som ”en teknik, avsedd att ge en objektiv, systematisk och kvantitativ beskrivning av det manifesta innehållet i ett meddelande”. Med manifest menar man att analysen ska bygga på textens direkta och för alla tolkares omedelbara, tillgängliga innehåll. Att ge en objektiv bedömning av analysen skulle då betyda att det inte skulle spela roll, hur, var, när eller vem som läser och tolkar, svaren skulle ändå förbli desamma. Detta är en omöjlighet, då forskaren alltid medtar sin

expertis och sina erfarenheter i analysen men givetvis är intentionen att inflytandet från värderingar ska påverka så lite som möjligt. Den kvantitativa innebörden resulterar i att graden av närvarande kategorier eller frånvarande kvaliteter numeriskt räknas, inte anges i ord som ”ofta”, ”sällan” eller ”i hög grad”.⁴¹

Så småningom utvecklades innehållsanalysen till att bli mer kvalitativ och då vanligare förekommande som metod inom vårdvetenskap och pedagogik. Man menade att man kunde urskilja ett latent mönster, det vill säga ett underliggande budskap, avsett eller avsett endast för vissa. Utgångspunkten i analysen blir då att text alltid är multifaktoriell och att någon grad av tolkning alltid är förekommande. Detta blir mycket viktigt då man diskuterar metodens trovärdighet.⁴²

Downe-Wamboldt(1992) argumenterar för ett sammanblandande av perspektiv inom innehållsanalys. Hon menar att innehållsanalys tillhandahåller en systematisk och objektiv metod som skapar mening av text, samtal, synlig eller inte synlig data, för att kunna beskriva eller kvantifiera ett särskilt fenomen. Vad som blir viktigt i sammanhanget är kontexten, intentioner och undermeningar. Målet med analysen är att relatera miljön eller kontexten till den data som den skapat.⁴³

Tillvägagångssätt

Jag började med att läsa igenom mina utvalda fokusgruppsintervjuer återigen och upprepade gånger för att få en djupare inblick i vad som var viktigt att ha med i analysen. För att kunna urskilja meningsbärande enheter ställde jag mig tre frågor under genomläsningen. Handlade det om upplevelse/uppfattning om tidigare eller nuvarande skolgång, handlade uttalandet om upplevelse/uppfattning om deras möjlighet till utbildning i framtiden, eller om upplevelse/ uppfattning av att välja utbildning/framtid? När jag hade gått igenom texterna noggrant och tagit fram meningsbärande enheter, satte jag etiketter, så kallade koder på dem. Efter detta kunde jag dela in koderna i tre olika teman. Kategorier och i ett fall subkategorier framstod efter ytterligare studering av koderna.

Resultat

I resultatdelen kommer jag att presentera vad i informanternas uttalanden och upplevelser som fångade upp mina frågeställningar och som kan besvara mitt syfte. Utgångspunkten i innehållsanalysen är att innehållet ska tolkas manifest men inom sin kontext. Kapitlet består av tre delar, *att välja, normering och stress*. *K* står för kille, *t* står för tjej, vidare har jag gjort teoretiskt program till *t*, yrkesprogram till *y*, folkhögskola har blivit *f* och individuellt program *iv*. Om det exempelvis står *ty*, betyder det att det är en tjej som går yrkesinriktat gymnasieprogram.

⁴¹ Rosengren & Arvidsson(1991) *Sociologisk metodik*. Lund: Almqvist & Wiksell s.?

⁴² Graneheim U.H & Lundman B(2004) *Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness*. Nurse Education Today 24, s. 105-112.

⁴³Downe-Wamboldt Barbara(1992) *Content analysis: method, applications and issues*. Health Care for Women International 13 (3), 313-321

Att välja

Mitt första tema handlade om att välja, där kunde jag urskilja två kategorier. De som såg valet som motiverande för dem, som en *möjlighet* att förverkliga drömmar och framtidsplaner eller som intvingande i något de inte ville ta ställning till ännu, det vill säga, som ett *tvång*.

Tabell 1. Att välja

Tema	ATT VÄLJA			
Kategorier	Möjlighet		Tvång	
Sukategorier	Praktiska	Känslomässiga		Praktiska
Koder	Intresse Ekonomi Geografisk närhet Betyg/Jobb	Vet vad man vill Egenmakt Delaktighet	Betänketid Maktlöshet Utanförskap	Ointresse Ger otillräcklig ekonomi Geografiskt avstånd

Möjlighet

När eleverna såg valet som en möjlighet att utveckla sina intressen eller som en möjlighet att gå vidare och avancera i kunskap, hade de ofta en klar bild av vad de ville göra i framtiden. De känslomässiga anledningarna till hur valet blir överskuggar ofta de praktiska. Det sågs inte som ett hinder att flytta eller att leva på studielån för att nå dit de ville, tvärtom, utbildningen ansågs vara en investering för framtiden. Vidareutbildning blev ett sätt att öka de personliga möjligheterna till ett intressant arbetsliv.

Tt: Jag har hört många som så här har rått mig till och du ska ta det lite lugnt och så där. Men jag känner, nä, jag vill bli läkare...jag har alltid känt mig jättemotiverad. Redan innan gymnasiet att jag vill göra det. Jag hade kunnat hoppa över gymnasiet och börjadärför har man haft de höga kraven på liksom sig själv...

Tt:... Man känner att flyttar på sig till något större ställe eftersom man väljer, eller jag väljer den utbildningen. Man vill ju ha jobb man vill ju inte gå på den utbildningen och sedan- Nä jag ska bo i xxx och sedan sätter man sig på Ica och så har man slösat bort fem år av sitt liv på något man inte ville bara för att man ville bo kvar i xxx.

Gymnasieutbildning sågs ofta som en nödvändighet för dem som läste på individuellt program eller folkhögskola, för ett framtida arbetsliv överhuvudtaget. För de eleverna handlade det om att få debutera i arbetslivet, deras erfarenhet var att, utan gymnasiebetyg var det omöjligt att få arbete.

Svar på: Vad fick er att börja läsa?

Kf: Ja och betygen. Det är alltid bra att ha det. Om man ska jobba och så. Det är större chans att få jobb

Somliga elever tyckte att det lokala nätverket och närhet till skola eller jobb var så viktigt att det kunde avgöra vad han/hon slutligen valde för utbildning, detta gällde särskilt val till gymnasiet. De flesta som läste på gymnasiet kunde tänka sig att flytta vid senare tillfälle, när de skulle läsa på universitet eller högskola.

Svar på: Varför tog du inte den utbildningen(gymnasie)

Ty: Det blev för långt. Istället för att sitta länge på bussen och komma hem senare och sitta med läxor och helt plötsligt är det kväll och då ska jag gå och lägga mig. Det blir så stressigt.

Ty: Så kom jag in där då med sedan men jag är åksjuk så tänkte jag att jag orkar inte åka buss för jag ville ju inte flytta till till xxx eller så. Jag kunde tänka mig att flytta till XXX. Då skulle jag gå barn och fritid där men så tänkte jag att jag tar omvårdnad istället.(på orten)

Många elever som var nöjda med sitt val kände *delaktighet*, av olika anledningar, med sin utbildning och sina skolkamrater. *Delaktighet* upplevdes av de elever som kände behörighet i gruppen och kunde tillgodogöra sig undervisningen på ett bra sätt. Viktigt var också att känna igen sig eller att få gehör för sin personliga identitet inom klassen. De kunde då själva vara med och återskapa den kultur som var typisk för utbildningen eller skolan. Känslan blev mycket tydlig hos de elever som exempelvis hade valt en teoretisk inriktning inom ett samhälle som var präglad av en stark arbetarkultur. Eleverna kunde känna gemenskap och delaktighet med sin utbildning istället för med samhällskulturen.

Tt : Allt är ju på en högre nivå om man säger i jämförelse med högstadiet. Vi som går i samma klass och går natur, vi är ju alla inriktade på vad, vi är väl ganska insnöade på det vi gör, men på ett positivt sätt för man är med andra människor man inte var med innan kanske.

Tt: Alla är lite mer engagerade. Både från lärarhåll och från elevhåll

Detta bidrog till en känsla av att kunna påverka sin egen situation, det kunde också bidra till en känsla av *egenmakt*. *Egenmakten* var mer personligt relaterad än *delaktigheten*, den ökade det personliga handlingsutrymmet och eleven kunde börja se på sin framtid på ett mer positivt sätt.

Svar på fråga: Varför är det bra att studera här?

Kf: Väldigt gott om tid för arbetet om man jämför med gymnasiet. Det är många som hoppat av gymnasiet med högskoleförberedande så tycker jag att högskoleförberedande borde vara värre men det är 1000ggr bättre än att läsa på gymnasiet.

Tf: Man får läsa i sitt egna tempo

Tf: Ja, precis

Tvång

Somliga elever upplever att valet istället, för att bli en möjlighet, blir alltför förknippat med ett *tvång*. Exempelvis upplevde de att det fanns för mycket att välja på eller att det fanns för lite att välja på. Det verkade vara lättare att fokusera på praktiska omständigheter och att låta dessa ta överhanden över de känslomässiga orsakerna, om de kände sig trängda i valsituationen. Det var då också lättare att se praktiska omständigheter som hinder. Detta var säkerligen inte alltid medvetet utan snarare en reaktion som de fick när de kände sig stressade av valsituationen. De upplevde att handlingsutrymmet minskade när de kände av andras eller egna krav och upplevde dem som orimligt höga. Det fanns då en risk att eleven inte klarade av att göra sina val under förhållanden av stress och negativa omständigheter. Detta kunde resultera i en känsla av *maktlöshet* och i värsta fall *utanförskap*.

Kf: Om man visste vad man skulle göra liksom.

*Tf: Om man inte vet då passar det ju inte heller
(ang. lärlingsplats)*

Kf: ...Vi vill ju verkligen ha ett jobb. När vi väl kommer ut nu så ska vi inte kunna få några pengar eller någonting. Då kan man lika gärna gå och lägga sig i rännstenen....

(Ang. Nuvarande arbetsmarknad)

Kiv: Nu är det mer High tech och förut var det mer mekaniskt att du lär dig när du är ute på praktiken och det var mycket bättre. Nu får man typ hoppa av gymnasiet för nu är det typ high tech saker som du måste lära dig. Du kan inte bara ställa dig vid en mekanisk svets och trycka in någonting....

En del elever visar upp ett mer "självalt" *utanförskap*. Det vill säga att, de ställer sig utanför samhällets normer om utbildning och arbete och antar andra värden som de kan se inom sitt eget nätverk eller i sin normering. Andra värden kan exempelvis vara, att det är ok att fuska sig fram i skolan, skönt att vara lat, att det inte är tufft att "plugga", det är inte tufft att utbilda sig. Det blir en kultur som man återskapar när man accepterar andra villkor inom sin norm. Man accepterar drogmissbruk och psykisk ohälsa som en del av vardagen.

Ty: Nej, jag har inte jobbat. Jag har inte fått något jobb....De ville inte som jag ville så jag struntade i det.

Svar på: Slappt, är det bra eller dåligt?

Kiv: Det är bra

Kiv: Det är bra. Det är så korta dagar ibland och det är skönt också.

Tf:....mest har jag gått hemma. Det har varit skönt men ändå inte. Man blir så lat. Man blir jättelat så det"

Kiv: Det beror på vad man vill bli också. En del vill ju bli sådär kirurg och vara plughäst så det skvätter om det,. en del bara sitter som ett frågetecken

Det finns också de elever som sänker kraven och anpassar dem efter sitt nätverk eller personliga norm samtidigt som de stannar inom samhällsnormen

Kf: Kommer man in på gymnasiet så är det ju ok. (Gick IV ett tag)

Om eleven klarat av att vända *maktlösheten* till något mer positivt kunde det resultera i att eleven insåg att han/hon behövde ta *betänketid* ett tag, antingen för att de inte visste vad de ville eller för att de var skoltrötta. Det var många gånger i efterhand som eleverna konstaterade att de behövde betänketid, då när de befann sig i situationen, kände de sig bara förvirrade och handlingen tolkades av dem som ett tecken på att betänketiden initierades av dem själva. Jag upplever att eleverna är medvetna om samhällets krav att alltid veta vad man vill och vart man är på väg. Det är sällan accepterat, varken av dem själva eller av omgivningen att ta sig *betänketid*, antingen är man en person som missköter sig eller en person som sköter sig. Därför görs *betänketiden* om till något som de själva planerat och styrt istället för det vakuum av ovisshet som det faktiskt varit.

Kf: Man har ju inget, om man tänker så. Man går ju 9-årig skola och sedan ska man hoppa på gymnasiet. Då har man ju ingen tid att stanna upp och tänka efter vad man egentligen vill göra. När man är 15 år. Jag tror inte att xxx vet vad han vill göra när han är 55. Jag tror inte att en 15-åring vet vad han vill göra när han är 55. Om han fortfarande vill jobba som snickare liksom. Jag tror att man skulle behöva 2 år eller nånting och bara stanna upp och samla tankarna och tänka på vad jag egentligen vill göra resten av mitt liv.

Tt: ...Jag tycker fortfarande att det är roligt men samtidigt tycker jag att nu har det blivit så här, jag känner inte för det på samma sätt längre. Alltså jag är bara så här, jag orkar inte, jag skiter i det

Tf: Jag vikarierade på dagis i tre år och sedan beslutade jag mig för att läsa upp min gymnasiekompetens och sedan ska jag utbilda mig. Jag behövde betänketid först

Betänketiden kan också vara planerad, men tiden som de tar sig lediga, är planerad efter vad som anses vara norm. Inom vissa kulturformer är det helt accepterat att man tar ledigt och jobbar lite eller reser, det viktiga är att man återkommer till skolan efteråt.

Svar på: Vad ska ni göra efter gymnasiet?

Kt: Ta ledigt ett år.

Kt: Minst och jobba.

Kt: Och ut och resa och grejer. Jag tror att många tänker så för många blir ju väldigt trötta på skolan.

Tt: Plugga vidare ska man ju...

Kt: Men kanske inte direkt

Normering

I mitt andra tema behandlar jag faktorer som har format och formar elevernas uppfattning om sin och andras livssituation. Den innehåller faktorer som handlar om deras uppväxt och människor som de omger sig med, det vill säga, vad som anses vara eftersträvansvärt eller uppskattat inom deras bekantskapskrets. Inom normering kunde

jag se kategorier som var *inkluderande* eller *exkluderande* för eleverna inför objektiva goda livschanser och samhällets krav, i samband med utbildningsval.

Tabell 2. Normering

<i>Tema</i>	NORMERING	
<i>Kategorier</i>	Inkluderande	Exkluderande
<i>Koder</i>	Stöd från familj/nätverk Positiva förebilder/målsättning	Brist på stöd från familj/nätverk Brist på förebilder/ målsättning

Inkluderande

De *inkluderande* faktorerna innebar ofta en förebild som visade vägen, antingen en lärare, kompisar eller en insats från samhället, exempelvis från arbetsförmedlingen, som fallit väl ut. De inkluderande faktorerna betecknas av att man inkluderas i samhällsnormen genom sin uppväxt och sitt nätverk. Man lär sig vilka värden som stämmer överens med övriga samhällets värden och som ger goda objektiva möjligheter genom uppväxten eller/och förebilder. För de elever som inte hade en bra förebild eller coach hemma var det vanligare med institutionella förebilder, exempelvis lärare eller kurator.

Kf: De coachade en och man fick den där hjälpen. Man fick den där sparken i baken som vissa behövde. En nödlösning för vissa och för vissa funkade det bra. (Ang. insats genom arbetsförmedling.

Tiv: Jo men det är ju ganska kul för de utgår ganska mycket från ens egna intressen också. Så jag typ älskar ju att måla typ. Så jag sa ju det till xx och sedan hittade hon typ en grundkurs i måleri till mig där jag kunde gå och praktisera då liksom. Och då fick jag ändå vara med i den kursen som hon hade. Det är ju bra.

Om eleven hade ett tydligt *inkluderande nätverk*, blev skolans stöd och samhällsstrukturer blev mindre viktiga för dem. De sökte inte lika mycket hjälp med sitt utbildningsval eller planering inför framtiden, utan förlitade på hur föräldrar eller i många fall syskon hade valt. Det privata nätverket fungerade som stöd och satte då normen för elevens val.

Tt: Man planerar.... Samtidigt tror jag att det är viktigt hur man har det utanför skolan. Om man har det bra hemma och får mycket stöd av föräldrar och så där. Då är det nog lättare att klara av, bra vänner och så. (Ang. betygshets)

Svar på: De som är lite äldre än er, vad gör de?(vänner, syskon)

Kt: Pluggar och jobbar (säger flera)

Kt: De har lite samma tankar som oss liksom.

Tt: Jag tror inte jag vet någon som...

Tt: Nej, alla pluggar.

Tt: Alla som jag känner pluggar eller jobbar typ. Eller är ute och reser.

Tt: Jag tror man måste vidare

Exkluderande

Det var få av eleverna som upplevde att deras föräldrar eller nätverk hade *exkluderat* dem från samhället genom att *inte* ställa krav, många upplevde krav från sin omgivning som besvärande och den största anledningen till stress. Det var först när de ställdes inför krav som de upplevde som orimliga, som situationen blev psykiskt jobbigt för dem.

Kiv: De kanske inte pallar med trycket. Jag är en sådan som snart ska fylla arton.

Kiv: Trycket från föräldrarna att du får sköta allting på egen hand och du får söka själv och känns jävla press.

Kiv: När man inte har någon erfarenhet eller är ganska van att få hjälp och så får man plötsligt sköta det själv.....Press

Tf: Jag har mest gått hemma faktiskt och jobbat lite. Min mamma har alltid gett mig pengar så jag har känt att jag inte har behövt att skaffa jobb...

Nätverket/familjen påverkade också i andra sammanhang, exempelvis hur de såg på samhället och psykisk ohälsa.

Tiv: Nej, jag tänkte inte så mycket på att ringa själv utan jag tänkte på att det är många vuxna som mår dåligt. Det är ju så många som är deprimerade nu för tiden och det gör det ju inte bättre för en själv att se allting. För jag känner nästan ingen vuxen som inte haft problem, som inte har skilt sig och inte varit deprimerade. Det är så himla många som går på antidepressiva. Jag vet inte men jag tycker det är jobbigt att se.

Tf: Den är rätt hög faktiskt

Kf: Ja

*Tf: Speciellt om man är mellan 20 och 25 så är den rätt så hög.
(Ang. arbetslöshet bland vänner)*

En brist på förebilder eller målsättning spelar stor roll för hur man ser på sina utbildningsval och sin framtid. Om man hade svårt att formulera sin målsättning verkade det ofta vara sammankopplat med om man hade haft positiva förebilder eller saknat stöd inom sitt nätverk

Svar på: vad vill ni jobba med?

Kf: Det var en bra fråga. Det är som man aldrig tänkt typ.

Tf: Ja, jag har funderat på att utbilda mig till förskollärare

Tf: Jag också. Men jag vet inte om jag orkar med högskolan. Jag vet inte eller om jag tar ett sabbatsår eller någonting

Tf: Typ samma, jag vet inte riktigt faktiskt.

Tf: Någon gång måste man ju börja.....Jag tänkte att jag får väl också ta och göra någonting. Så att jag blir någonting någon gång.

Kiv: Drömmen är väl bara att ligga hemma och se pengarna komma in.(Ja säger flera). Att man inte behöver göra någonting utan att pengarna bara kommer.

Kiv: Bara ligga och käka och bli fet och inte orka gå ut.

Kiv: Ja, men det är rätt gött

Tiv: Jamen det är nog det som är drömmen för de flesta. Ekonomisk frihet liksom att jag kan göra vad jag vill. Ingen press, ingen skola mer, inget jävla jobb. Liksom inga förväntningar, ingen press helt enkelt.

Stress

Eleverna talade en del om krav, vilka ledde till stress, eller press som de oftast benämnde symtomen. Stressen blev mitt tredje tema. Eleverna gjorde ingen skillnad på begreppen stress och press. Stress användes likväl som press, både vid benämning av psykisk ohälsa och vid betygshets. De gjorde heller ingen skillnad på begreppen beroende på varifrån de upplevde att känslan kom ifrån, dem själva eller från omgivningen. Stressen kunde upplevas som *genererande*, det vill säga, att den omvandlades till känslor som hade med den individuella prestationen och som eleven upplevde att de kunde påverka. Stressen kunde också upplevas som *förlamande* i förhållande till den strukturella omgivningen eller de beslut man tog. Det vill säga att eleven upplevde att handlingsutrymmet minskade och valet försvårades.

Tabell 3. Stress

<i>Tema</i>	STRESS	
<i>Kategorier</i>	Genererande	Förlamande
<i>Koder</i>	Tro på individens möjlighet till påverkan Känna sig lyckad	Höga krav Brist på struktur/samordning Känsla av utanförskap

Genererande

Den *genererande* upplevelsen av en stressituation stärktes av tilltron att människor ensamma kan råda över sina egna beslut och handlingar. Det blev då enkelt för eleven att tänka att om jag/han/hon inte uppnår sina/mina mål, beror det på mig själv och min egen vilja. Om man bara vill så kan man övervinna *höga krav*, *brister i samhällsstruktur*, och *den känsla av utanförskap som det kan skapa*. Denna känsla förstärker elevernas tro och tanke om att det finns ett rationellt och fritt val för varje individ.

Ky: ... Hon var för lat helt enkelt. (hans syster). Alltså är man på, är man jävligt på och man är jävligt säker på att jag inte ska vara arbetslös så blir man inte arbetslös. Det är bara så. Man vill. Har man självsäkerheten kan man gå till vilket företag som helst och verkligen fråga.

Tt: Visst man läser ju många ämnen så och lite generellt som alla linjer så men det är ju ändå lite mer av vad man är intresserad av när man valt till gymnasiet....Det är ju i alla fall ett val man gör

Om samhällskulturen inte motsvarar elevens personliga strävan eller familjens/nätverkets norm kan känslan av att känna sig *lyckad* vara en strävan efter att få befinna sig i sitt rätta element.

Tt: Jag vill ha ett roligt jobb. Jag vill inte stanna här och jobba på en industri eller Ica resten av mitt liv och då måste man ju typ läsa vidare för att lyckas och få ett jobb man vill ha.

En genererande känsla kan också betyda ett *utanförskap* mot övriga samhället, exempelvis att man anpassar kraven till kravlöshet.

Svar på: Är det bättre här än i grundskolan?

Kiv: Ja, de förklarar lättare än de gjorde på nian och sådant.

Tiv: Det känns mer som om man har en chans att hänga med lite bättre. För att det gör ingenting om du inte kan.

Förlamande

Kraven och eventuella motgångar i samhällsstrukturen blir ofta orsaker för eleverna till att man inte kan hålla sin målsättning eller överhuvudtaget skaffa sig en. Bristen på mål upplevdes ofta av eleverna som en *känsla av utanförskap*. *Känslan av utanförskap* påverkade hur informanternas psykiska hälsa ser ut och påverkar därmed dess möjlighet att göra ett val överhuvudtaget eller att välja "rätt".

Svar på: Använder man droger för att man mår dåligt?

Kiv: Ja det gör man. Det är för att man får mycket fritid och för lite att göra. Det var därför jag började med droger eller till att börja med.

Kiv: Jag med

Tiv: Jag tycker att det är jobbigt att umgås med folk när jag mår dåligt. Jag har ingenting att ge dem då. Sedan umgås jag inte med så många ändå och det kanske finns en anledning också för att om jag mår dåligt, varför ska jag då...det är inget kul

Kiv: Nej, men jag har haft tvångstankar. För att mitt liv inte eller det kändes som att det inte gick ett piss. Då fick jag tvångstankar, dvs, att vad ska jag göra, vad fan ska jag göra och jag...så satt jag bara och gjorde någonting och så blev det fel och så skulle jag göra om det igen och igen

En del elever upplevde att *kraven blev för höga* och ledde till en situation som man inte riktigt kunde hantera men de fann sig i situationen ändå och klarade av att gå vidare i ett nytt utbildningsval eller betänketid. Det var till stor hjälp om man hade en klar målbild och behöll den

Ty: Det känns lite jobbigt just nu. För att intagningspoängen till socionom är nästan bara mvg. Så jag pluggar för fullt nu

Tt: När jag började gymnasiet gav jag upp ridning och så för jag hann inte. Det gick inte. Det blev lite mycket typ man hann inte med på eftermiddagarna när man skulle komma hem vid fyra, halvfem och slänga i sig en smörgås och sedan åka ner och rida....

Somliga elever tyckte att de upplevde stress på grund av bristande *struktur eller bristande samordning av skolans rutiner*. Det kunde också gälla samordning eller kontakter mellan de olika utbildningssystemen, exempelvis mellan grundskola och gymnasium, eller gymnasium och arbetsliv. Bristerna i skolstrukturen var ingenting som

var specifikt för någon typ av utbildning/skola, många upplevde att de vid något tillfälle blivit dåligt informerade eller stoppade i sitt utbildningsval i onödan

Tt: Det känns så konstigt för nu när man helt plötsligt får slappare schema får man ju tid över som man inte riktigt, man får ju tänka, vad ska jag göra?....

Tt: Och så blir man, när man får tid över så tänker man: vad skönt, det borde man ha lite oftare. Så kommer man på att jag har inte gjort någonting och nu har jag ingen tid över i alla fall

Svar på: Har det funnits samarbete mellan gymnasium och grundskola?

Tf: Nej, det har de inte men det borde de ha. Det borde vara istället. Det är ju en stor skillnad från att gå från nian och börja ettan på gymnasiet. Det ansvar du får när du börjar gymnasiet jämfört när du gick i nian är ju enormt om man jämför.

Ty: Jag ville gå innebandygymnasiet i xxx först.... Så kom jag in och så var jag uppe och pratade med rektorn så bara- Nej du får inte gå där. Det var inte riks då. Så då fick jag inte gå där.... Det var lite jobbigt faktiskt. Jag var jättemot skolan då.

Strukturproblem kunde variera stort och gälla allting från betygshets till att man tvingats hoppa av gymnasiet på grund av att man fått för lite stöd med eventuella funktionsnedsättningar som läs- och skrivsvårigheter. Problemen med att välja studieväg varierade från utbildning till utbildning. Elevernas erfarenheter var spridda och vad de upplevde som källa till oro, hade emellanåt påverkat deras skolgång och gett utslag på deras utbildningsval.

Diskussion och slutsats

Metoddiskussion

I följande kapitel kommer jag att tolka och reflektera över studiens metod. Metoden kommer att diskuteras ur analysens och urvalets etiska och vetenskapliga principer

Etiska reflektioner

Under insamlingen av materialet har etiska betänkanden varit närvarande och påverkat processen. Informanterna har anonymiserats och deras deltagande har byggts på frivillighet och samtycke. Materialet har samlats in och använts till det som informanterna gett samtycke till och analysen kommer att återlämnas till berörda skolor och kommuner. Möjligtvis kan det föreligga en makt- och informations-assymetri, då eleverna blev tillfrågade om deltagande av rektor. Studien har hållits kvantitativ då urvalet varit strategiskt och grundat på vilken utbildning som eleven valt samt kommuner spridda över Västra Götalandsregionen.

Det faktum att jag inte själv medverkat vid fokusgruppsintervjuerna och insamling av data har säkerligen bidragit till både plus och minus. Jag har inte sett informanterna och har därför heller inga synintryck från deltagarna. Jag har inte någon förutfattad mening om respektive individs situation eller minnen från uttryck och minspel. Detta kan

påverka analysen både positivt och negativt. En förutfattad mening kan i en del fall ge helhet till vad som sägs eller missleda. Undermeningar och känslor är lättare att uppfatta om man är närvarande men kan givetvis leda till misstolkningar av vad som förmedlas också.

Fokusgruppsintervjuer är som sådana inte lika direkta och personliga som intervjuer, det vill säga man fångar det som sägs i rummet och vad som sägs påverkas av gruppens sammansättning och deltagare. Ingen behöver svara på frågor som de upplever obehagliga men kan samtidigt uppleva och få associationer från andra upplevelser. De svar man får är avhängiga gruppdynamiken, det kan lätt bli så att en deltagare märks mer än de andra och tillåts sätta tonen.

Metodens vetenskaplighet

Om man granskar metoden utifrån kvalitativa aspekter kan man bedöma metoden genom Leiningers kriterier för bedömning av kvalitativa studier.⁴⁴ Ett av kriterierna är *trovärdighet* och hör samman med metodens värdefullhet. Det ”sanna” är inte detsamma som trovärdighet men man diskuterar utifrån datans troligaste förklaring till det som informanterna diskuterar. Detta gör det viktigt att frågor ställs rätt och att analysen genomförs korrekt. Jag anser att fokusgruppsintervjuer var det mest lämpliga verktyget för att genom öppna frågor få reflektioner som speglar individernas egen berättelse samt diskussioner deltagarna emellan. Kanske hade jag fått mer information om frågorna hade varit direkt riktade mot utbildningsval men det kan även finnas en poäng i att de fick berätta vad de oroade sig för och tänkte på. Jag skulle föredra att vid ett eventuellt fortsatt arbete, istället komplettera med mer specifika enskilda intervjuer för utbildningsvalsfrågor för att nå djupare och för att låta informanterna berätta sådant som de inte vill berätta i grupp.

När man säger att man får datan *befäst*, menar man att man får situationer eller känslor upprepade för sig, slutsatser kan inte dras från en enda händelse. Här kommer även synintrycken in som en möjlig konfirmation till det man hör. De fenomen som framtoogs i analysen var inga enskilda uttalanden utan förekom i flera fall och oftast i flera fokusgrupper, däremot gick jag miste om eventuella synintryck som skulle kunna förstärka befestningen.

Det är också viktigt med en *kontextuell förståelse*, att tolka datan utifrån det sammanhang eller den situation som datan uppstår. Detta har varit min intention, att tolka tecken och meningar utifrån den omgivning som fokusgruppen befunnit sig i. Inom kontexten har den geografiska placeringen av kommunen rymts, det vill säga, vilken typ av samhälle eleverna har befunnit sig i. Landsbygd, tätbebyggelse, brukssamhälle osv. För att få kontextuell förståelse för varje individ krävs det personliga intervjuer, vilket inte varit fallet och heller inte tanken.

Målet med studien är inte generaliserbarhet men *transparens* för att kunna ge *överförbarhet* är viktigt. Därför är det bra att fråga sig huruvida resultatet kan översättas på liknande områden och ändå behålla sin essens. Genom att jag redovisat för hur insamling, urval och analys utförts så detaljrikt som möjligt så ska det finnas möjlighet

⁴⁴ Pilhammar Andersson Eva(2006)*Etnografi i det vårdpedagogiska fältet*. Lund: Studentlitteratur s. 85-88

att överföra resultaten. Huvudsyftet är att skapa förståelse och ökad kunskap för fenomenet.

Resultatdiskussion

Hur påverkas den psykiska hälsan genom utbildningsval?

Den psykiska hälsans nedgång beror troligen på många faktorer där jag endast nämnt en bråkdel, exempelvis, förändrad arbetsmarknad, lågkonjunktur som färgat hela det svenska samhället, ekonomisk kris som fått följderna för trygghetssystem och vuxnas välmående, som senare blir unga vuxnas förebilder. Samtidigt med neddragningar och förändringar i övriga samhället har skolan genomgått ett antal reformer som påverkat dess fundamentala uppbyggnad, både betyg, utbud och utseende. Hur pass mycket man kan relatera den förändrade skolan till psykisk ohälsa är svårt att säga men troligt är ändå att det finns ett samband.

Förändringarna har medfört att vissa elever upplever att de saknar en naturlig plats, en normerande terräng, i skolan vilket blir tydligt när det är dags att välja till gymnasiet. Många får svårighet att se någon mening eller mål med studierna och det blir mer ett tvång att skaffa sig utbildning, man gör det för att få betyg. Betygen i sig fungerar endast som ett medel för vissa informanter, för att kunna ge sig ut i det arbetsliv som man ser som ett mer realistiskt mål. En del informanter lyckas ta sig över den magiska gränsen och kan hantera att deras målbild ligger långt fram, medan ett antal informanter inte kan upprätthålla sitt mål utan faller utanför ramen i skoltrötthet och blir lidande av ångest och psykisk ohälsa. Detta är både Kränge & Öia(2007) och Jönsson et. al(1993) med Bourdieus sociokulturella perspektiv inne på när de resonerar runt normlöshet och de många valen som unga vuxna har att ta ställning till.

De informanter som upplevde sig ha en exkluderande normering, det vill säga att, de kände att de inte hade förebilder i sitt nätverk, hade upplevt ångest och villrådighet angående hur de skulle välja utbildning. Ofta hade de även bytt utbildning i förtid eller påbörjat sin gymnasieutbildning i högre ålder. Det var även samma elever som hade svårt att uttrycka vad de ville göra, både på gymnasiet och efteråt, de lät gärna lärarna leda och ville få inspiration och hjälp när det gällde yrkesval och val inom deras studier. Kanske hade de inte tillräcklig information om vad som var möjligt att göra eller också vågade de inte tro på att de kunde genomföra valet alternativt den valda kursen. Kränge & Öia(2007) påvisar även att utbildningsvalet kan uppfattas negativt av dem som inte har en tillräckligt klar bild av sin identitet.

Det finns många olika sätt som den psykiska hälsan och folkhälsan påverkas i förhållande till skolan och valen. Under temat "stress" tar jag upp olika förlamande faktorer som direkt påverkar hur den unga vuxna mår. Bland annat har många elever som upplevt utbildning och utbildningsvalet negativt ofta känt sig felbehandlade av skolans strukturer eller bristande samordning. Detta kan vara ett tecken på att skolan mer och mer anpassats efter en raklinjeformad utbildningsväg. Alla förväntas läsa på gymnasiet och veta vad de vill läsa, i tidig ålder. Det kan vara svårt att vända sig om och byta väg när man väl valt riktning. Furlong & Cartmel(2007) använder sig av metaforer som bil och tåg när det gäller dagens utbildning och arbetsliv. De beskriver den gamla tidens socialiseringsprocess, som ett tåg, när man väl köpt biljett och satt sig så var det

bara att följa med. Idag liknar däremot socialiseringsprocessen mer en bilfärd med större möjlighet att ändra riktning och mål. Jag håller inte riktigt med när det gäller socialiseringen i skolan, det ges mycket litet utrymme att backa och ändra sina val. Normen inom skolans struktur är stark och säger att man ska börja gymnasiet direkt efter grundskolan, några andra godtagbara alternativ finns inte. Jag föreslår att utbildningslinjen borde kunna ses som en väg som går fram och tillbaka och med fler återvändsgränder och omvägar istället för den raka motorväg som målas upp för elever på gymnasiet idag. Den sammanlagda oron och försämrade psykiska hälsan skulle eventuellt kunna minska hos unga vuxna och förhoppningsvis ge utslag i deras kommande arbetsliv och inställning till denna. Detta är viktigt då psykisk ohälsa bland unga fortfarande ökar och riskerar att följa dem in i vuxenlivet samt bli ett större folkhälsoproblem än vad det är idag.

En skyddsfaktor för informanterna, för psykisk ohälsa, förutom nätverk och familj, är en positiv tro på individens möjlighet till påverkan. Om eleven upplevde att han/hon själva kunde styra situationen och påverka hur det skulle gå för dem i framtiden, var detta skyddande för upplevelse av stress och psykisk ohälsa. Frågan är bara vad som händer om eleven så småningom upptäcker att deras framtid inte bara påverkas av deras personliga kvaliteter. Kommer det då att leda till starkare reaktioner än om man hade varit medveten om riskerna? Tron på den egna förmågan märks också i exempelvis förakt för människor som inte väljer eller som väljer om. Detta uppfattas som ovilja och inte oförmåga. För de elever som har en positiv tro på individens möjlighet att påverka ses det rationella valet som en självklarhet och något som är möjligt och nåbart för alla.

Vilka faktorer påverkar unga vuxnas utbildningsval?

Frågan är om det verkligen är så att valen har diversifierats och blivit fler. Bara för att möjligheterna har öppnat sig behöver det inte vara så att man överväger alla val, utan man väljer helt enkelt det utbildningsval som ligger inom sin norm och sitt nätverk. Det som talar för att det är så, är att den sociala snedrekryteringen fortfarande är realitet på Sveriges högskolor, barn till arbetare läser inte på högskola i lika stor utsträckning som barn till tjänstemän.⁴⁵ Det som talar emot är just den normlöshet och snabbare generationsväxling som den nya moderniteten för med sig.

Jag delade upp mitt tema ”att välja” i två kategorier; känslomässiga och praktiska. Som jag nämnt tidigare, så påverkas de praktiska många gånger av de känslomässiga, de praktiska faktorerna kan bli stoppmärken när inte de känslomässiga känns positiva. En anledning till att ett särskilt utbildningsval inte känns känslomässigt rätt kan bero på det gällande könsmonster som finns i samhället. Inom könsmonstret finns olika normer för hur en viss typ av man eller kvinna får/bör bete sig. Margaret Hill(2006) beskriver detta i sin artikel ”coola killar pluggar inte”, hur maskulinitetsprocessen får arbetarkillarna att förakta skolarbete och allting som inte har med kroppsarbete att göra. På samma sätt beskriver Fanny Ambjörnsson(2004) diskrepansen mellan samhällstjejerna och barn- och fritidstjejerna. De båda kvinnliga grupperna har olika sätt att se på femininitet. Samhällstjejerna beskriver barn och fritidstjejerna som burdusa, överdrivna, sexuellt utmanande, skrikiga och misskötsamma i skolan. En omvänd beskrivning blir att samhällstjejerna är fisförnäma, tillgjorda, kollar snett på barn- och fritid, verkar som de har mer pengar och bryr sig om skolan. Så även om båda dessa grupper tillhör samma

⁴⁵ www.scb.se/Statistik/UF. Social bakgrund bland högskolenybörjare 2003/04 och doktorandnybörjare 2002/03

kön så finns det få saker som de anser sig ha gemensamt och de möts sällan över kulturgränsen.

Genus och sociokulturella gränsdragningar samverkar och påverkar på olika sätt vad man väljer för utbildning. Tjejerna från samhällsprogrammet skulle troligen hellre välja tekniskt program som är en mer maskulin, teoretisk inriktning, framför barn och fritid, som är en mer feminin yrkesutbildning. Barn och fritid skulle troligen hellre välja elprogrammet än samhällsutbildningen. Anledningen till detta är att det är tjejerna på samhällsutbildningen som ger uttryck för den normativa femininiteten, trots att båda grupperna ser lite snett på varandra så är det tjejerna på teoretisk utbildning vars beteende som ses som det normala av omgivningen och av lärarna. Barn och fritid upplevs som störande och avvikande och eleverna är medvetna om den ordningen.

Informanterna säger i fokusgrupperna att de inte känner till eller ser något könsmonster i hur man väljer utbildning. De uttryckte inte att de kunde se några skillnader i behandling i skolan, men tilläggas ska, att det var killarna som var snabba på att ge gensvar på denna fråga. Frågan är då om det inte finns skillnader eller om det är så att skillnaderna inte har uppmärksammats eller analyserats av eleverna. Troligt är att de inte uppmärksammats, då eleverna ändå tillstår att de kan se skillnader i sysslouppdelning senare i livet samt i psykisk hälsa. Utseende och anorexiproblem tillskrivs tjejer, våld och droger tillskrivs killar. Jag kan också tänka mig att skillnaderna inte motsvarar deras sätt att se på könsroller, det vill säga, utifrån att tjejer eller killar tvingas välja efter traditionella könsnormer istället för det genusperspektiv som bygger på socialisering in i könsmonster. Genusrollen behöver inte, enligt mitt genusperspektiv ovan, upplevas som ett tvång utan man har lärt sig att ett visst beteende lönar sig och känns bekvämt. Eleverna utgår möjligtvis från att ojämlikhet är orättvisa, såtillvida att man väljer något man inte är intresserad av bara för att man är tjej eller kille och känner sig tvingad. Tron på det rationella och fria valet blir åter aktuell för eleverna.

Kan det vara en del av ett kulturmönster att inte välja utbildning?

Jag har tidigare behandlat frågan om kulturmönstrets inverkan på utbildningsvalet. Eleverna som inte valt en teoretisk inriktning tenderade att bli sedda som den avvikande normen och bedömd som ett sämre alternativ. Gymnasieskolan släpper in dem båda två men på olika villkor och förutbestämda regler för respektive grupp. Förväntningarna på deltagarna i de olika utbildningarna är olika både för elever och lärare. Det kan kännas viktigt för alla parter att försöka tillfredsställa förväntningarna. Maktperspektivet är tydligt, samhällsnormen representeras av de teoretiska utbildningarna och den avvikande normen ser man hos de yrkesinriktade utbildningarna och individuellt program. Samtidigt som man är medveten om maktförskjutningen så gäller det att uppvärdera och värdesätta sina egna normer. Barn och fritidstjejerna är medvetna om att deras högljudda beteende inte alltid är uppskattat men samtidigt tycker de att deras sätt att vara är mer äkta, inte så tillgjort och att det är starkt att stå för deras utbildning.⁴⁶

Om man inte vill vara eller betrakta sig själv som den avvikande normen gäller det att uppvärdera sin egen identitet till normen eller att uppvärdera sin norm till det överlägsna och självklara valet.

⁴⁶ Ambjörnsson Fanny(2004) s. 55-56

Eleverna på det individuella programmet och på folkhögskolan hade anpassat sina värderingar efter sin situation och sina normer. De ansåg att det var positivt att vara lat men negativt att inte få några pengar, drömmen var påstod några av dem, att inte behöva jobba eller gå i skolan utan bara få pengar så det räckte. Vissa av dem hade förkastat normen om att arbeta eller studera sig till ett bra och ekonomiskt gott liv och uppvärderat deras egen norm. Liksom Sernhede(2002) diskuterar gällande invandrarungdomar och invandraridentiteten, kan det beröra elever som inte finner sin identitet överhuvudtaget i skolan? Skulle det inom denna norm kunna rymmas en identitet som inte vill välja. Precis som en del upplever att det inte är "coolt" att studera, kan det kanske vara "ocoolt" att veta vad man vill göra, i alla fall om det följer en förutbestämd väg?

Jag prövade tesen på en syokonsulent som arbetar inom gymnasieskolan, både med gymnasiet och det individuella programmet. Hon kunde inte se det mönstret, alla som studerade på individuellt program på orten, var dock obehöriga till gymnasiet. Däremot kunde hon se en ovilja till att bli behöriga hos vissa elever, då de skulle tvingas att välja utbildning och börja på gymnasiet vilket medför att ta ställning till flertalet val.⁴⁷ Kan det vara så att om man inte känner sig hemma i någon norm så skapar man sin egen och den kan vara avvikande från den avvikande normen? Att man hellre skapar sig en egen norm än att vara en abnormitet i andras ögon? Denna komplicerade fråga behöver mer belysning och kunskapsinhämtning för att kunna besvaras.

Slutsats

Man kan fråga sig om vändan inför ett utbildningsval, verkligen är så viktigt att det ger utslag på elevens psykiska hälsa. Kan det verkligen vara ett folkhälsoproblem att det är svårt att veta vem man är och vad man vill? Har inte ungdomar i alla tider funderat på hur deras framtid kommer att se ut eller tvekat på vad de vill göra? Unga är en grupp som i många tidsperioder haft svårt att få fäste i arbetsliv och vuxenliv. Tanken med uppsatsen är att belysa att det finns en problematik i utbildningsvalet, sedan finns det troligen flertalet olika faktorer som bidrar till att många unga inte tar sig in i skola eller arbetsliv idag. Om detta kan bidra till en ökad psykisk ohälsa hos unga lämnar jag till vidare forskning och undersökningar att svara på men då utbildningsnivå anses vara ett viktigt orsakssamband för bra hälsa⁴⁸ kan man tänka sig att utbildningsvalet spelar en viss roll i sammanhanget.

Jag skulle vilja avsluta med att det skulle vara intressant att fortsätta se på utbildningsval som riskfaktor för ohälsa genom fördjupade intervjuer med vissa av deltagarna i fokusgrupperna. Det skulle förmodligen ge mer ingående svar på frågeställningarna om normer och kulturmönster. Jag skulle även vilja fortsätta med att kartlägga, exempelvis genom enkätundersökning, vad som görs idag för att motverka problemet inom samhälls- och skolstrukturen samt undersöka vart man bör göra förändringar och förbättringar för att underlätta för de elever som upplever oro inför sina utbildningsval.

⁴⁷ Samtal med syokonsulent 12/3 2008

⁴⁸ Socialstyrelsen(2005). *Folkhälsorapport 2005* s. 62

Källförteckning

Tryckta källor:

Ahlgren Rose-marie(1999) Det subjektiva yrkesvalet. I Hagström Tom (Red)
Ungdomar i övergångsåldern. Lund: Studentlitteratur.

Ambjörnsson Fanny(2003) *I en klass för sig, Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.

Ambumsgård Rikard(2007) *Ung Idag 2007 - En beskrivning av ungdomars villkor*.
Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Angelöw B & Jonsson T(1990) *Introduktion till socialpsykologi*. Lund:
Studentlitteratur.

Downe-Wamboldt Barbara(1992) *Content analysis: method, applications and issues*.
Health Care for Women International 13 (3), 313-321.

Fransson K & Lindh G(2004) *Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon*. Stockholm: Skolverket

Furlong A & Cartmel F(2007)*Young people and social change, new perspectives*.
Berkshire: Open University Press.

Giddens Anthony(2005) *Modernitet och självidentitet, Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

Goldstein-Kyaga Katrin(1999) Reggae eller rock som etnisk markör. I Hagström Tom (Red)
Ungdomar i övergångsåldern. Lund: Studentlitteratur.

Graneheim U.H & Lundman B(2004) *Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness*. Nurse Education Today 24, 105-112.

Hill Margareth(2006) Coola killar pluggar inte. I Romhed Rune(2006) *Ord & Bild 3-4 2006 Tema – Skolan*. Göteborg: Ord & Bild

Jonsson Britta(1999) Unga vuxna, deras livsprojekt och tankar om framtida yrke. I Hagström Tom (Red) *Ungdomar i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur.

Jönsson Ingrid et. al(1993) *Skola – Fritid – framtid*. Lund: Studentlitteratur

Krange O & Öia T(2007) *Den nye moderniteten, ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: J.W Cappelens forlag AS

Ossowicki Mattias(2007) *Analyserar 2007:11*. Försäkringskassan, Enheten för utvärdering

Pellmer K & Wramner B(2001) *Grundläggande folkhälsovetenskap*. Stockholm: Liber

Pilhammar Andersson Eva(2006)*Etnografi i det vårdpedagogiska fältet*. Lund: Studentlitteratur

Repstad Pål(2006) *Närhet och distans- kvalitativa metoder i samhällvetenskap*. Lund: Studentlitteratur

Rosengren & Arvidsson(1991) *Sociologisk metodik*. Lund: Almqvist & Wiksell

Sernhede Ove(2002) *Alienation is my Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.

Socialstyrelsen(2007)*Folkhälsa, Lägesrapport 2006*.

Socialstyrelsen(2005) *Folkhälsorapport 2005*

Socialstyrelsen(2005)*Mätning av barns och ungdomars psykiska hälsa– förslag till nationella och återkommande undersökningar*

Zander Susanne(2003) *De kallar oss unga - Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Elektroniska källor:

www.scb.se/statistik/UF 20080618

www.skolverket.se/sb/d/1717 20080221

Statens folkhälsoinstitut./www.fhi.se 20080615

Västra Götalandsregionen, *Lägesöversikt Projekt Unga Vuxna*, december 2007

Personlig kommunikation.:

Intervju med syokonsulent verksam på gymnasieskola inom Västra Götalandsregionen 20080312